

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

**«АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА В ГАЛИЧИНІ ТА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У
МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ: АНТРОПОЦЕНТРИЧНО-
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ», подану Булик Наталією Михайлівною
на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальностями 07.00.01 – історія України; 07.00.04 – археологія**

Перша чверть ХХІ ст. в історії України відзначається активним зверненням науковців до проблем вивчення, збереження, актуалізації та використання історико-культурної спадщини, яка виступає в соціокультурній дійсності виразником національної ідентичності, носієм історичної пам'яті, а в період розв'язаної російським агресором повномасштабної війни – навіть вагомим фактором національної безпеки. З уваги на це цілком виправданим є звернення Наталії Булик до узагальнення концептуальних питань, пов'язаних із розвитком археологічної науки в Галичині і Західній Волині – українських землях, які упродовж 1920-х–1930-х рр. перебували у складі Другої Речі Посполитої. Такий напрям наукових студій дає змогу глибше пізнати історію та культуру західноукраїнських земель, представити українську націю як націю з давньою, багатою і різноманітною культурною спадщиною, дозволяє знайти вирішення багатьох сучасних проблем розбудови пам'яткоохоронної і музейної галузей.

Актуальність дисертації посилюється й тим, що вона є практично першим вагомим комплексним науковим дослідженням означеної теми, яке з позицій проблемно-хронологічного підходу розкриває тему крізь чотири зрізи: інституціональний, просопографічний, пам'яткоохоронний і музейний. Як наголошує авторка, такий підхід знівелював недоліки наявної історіографії національної історії археології, у якій відсутня узагальнена модель розвитку археології в міжвоєнних Галичині і Західній Волині за відсутності української держави. Актуальність дисертації полягає в тому, що вона, висвітлюючи питання розвитку археологічної науки у міжвоєнні роки ХХ ст., загалом спрямована на

перспективу і подальший цивілізаційний прогресивний поступ археології в Україні. Адже у дослідженні проводиться теза надважливості збереження археологічних та архітектурно-археологічних пам'яток, припинення їх руйнування, що в період повномасштабної війни в Україні має неабияку злободенність. Авторка дисертації підкреслює, що, опираючись на помилки та досвід першої половини ХХ ст., нині необхідно розробити різноманітні ефективні моделі стратегії розвитку археологічних досліджень, які могли б успішно реалізовуватися на практиці.

Вирішення актуальних проблем, покладених в основу дисертації, логічно зумовлює її мету. В якості останньої обрано комплексне вивчення історії археології в Галичині й Західній Волині у складі міжвоєнної Польщі через систематизацію та аналіз діяльності археологів, наукових інституцій, музеїв, синтез інформації про польові здобутки, організаційні рішення, інтелектуальні надбання та пам'яткоохоронні мережі у вказаний період.

Тема дисертації органічно вписується у рамки науково-дослідних тем, що виконуються у відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Дисертації властивий високий ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, узагальнень і висновків. Це стало можливим завдяки ґрунтовній характеристиці історіографічного доробку з теми, залученню об'ємної та багатовидової джерельної бази, застосуванню здобувачкою відповідних дослідницьких методів.

Дисертація містить шість розділів. Перший розділ розкриває стан дослідження проблеми і характеризує джерельну базу. При висвітленні історіографічного доробку з теми аналізуються загальні праці з історії археології та виокремлюються чотири тематичні блоки з урахуванням проблем, які розглядаються: інституційна історія, біографістика, історія пам'яткоохоронної діяльності та музейної археології. З огляду на поставлені дослідницькі завдання така класифікація наукової літератури цілком виправдана. У межах кожного тематичного блоку виокремлюються праці українських і польських авторів у різні

історичні періоди, з позицій компаративістики узагальнюються відповідні наукові концепції та підходи. Зроблено слушний висновок, що хоча історіографія археологічної науки у Галичині і Західній Волині міжвоєнного періоду представлена значним масивом праць, однак нерідко вони лише фрагментарно висвітлюють окремі аспекти теми. Тому заявлена здобувачкою наукового ступеня доктора історичних наук тема потребує узагальненого спеціального комплексного наукового вивчення.

Дисертація базується на об'ємній і різноманітній за формою, змістом, походженням джерельній базі. Зокрема, для написання дисертаційної роботи використані документи чотирьох архівів України (Державного архіву Львівської області, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Наукового архіву Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України). До підготовки дисертації залучені архіви чотирьох установ Республіки Польща: Краківського археологічного музею, Архіву Польської академії наук у Варшаві, архіву Польської академії наук і Польської академії науки і мистецтва у Кракові, а також Державного археологічного музею у Варшаві. Саме частина опрацьованих у них документів вводяться Наталією Булик до наукового обігу вперше. Джерельну базу роботи вдало доповнюють опубліковані документи.

Другий розділ присвячений теоретико-методологічним засадам дослідження. Тут детально охарактеризовано використаний у роботі методологічний інструментарій, який охопив наукові принципи, методи, термінологію. Здобувачка переконливо продемонструвала, як застосування при дослідженні теми того чи іншого методу сприяло комплексному висвітленню розвитку археологічної науки на означених теренах у міжвоєнний період. У розділі уточнено також науково-понятійний апарат, зокрема, зміст, значення та логіку практичного застосування дефініцій «інституція», «історія археології», «музейна археологія», «археологічна культура» тощо. Розгляд термінології важливий з огляду на те, що формування науково-методологічних засад

музеології, пам'яткознавства, розвитку археології як науки у міжвоєнний період й нині перебуває на етапі наукового дискурсу, потребує конкретизації й уточнення багатьох міждисциплінарних аспектів.

Третій розділ дисертації – «Українські наукові інституції у Другій Речі Посполитій: археологічні студії» – висвітлює розвиток української археологічної думки крізь призму діяльності НТШ, його знакових постатей, греко-католицької Богословської академії, інших галицьких і волинських наукових осередків. Особлива увага приділена науковому доробку Олександра Цинкаловського як археолога. Наголошується, що у міжвоєнній Польщі непросто було отримати відповідні дозволи на проведення археологічних досліджень, доводилося проходити значну кількість перевірок, витримувати тривалу бюрократичну тяганину тощо. І все ж це не завадило поступальному розвитку української археологічної науки.

Здобувачка наводить численні факти щодо результатів археологічних розкопок українських учених, введення ними до наукового обігу нових наукових даних, поповнення експозицій і фондів музеїв нововиявленими археологічними пам'ятками, що у комплексі свідчило про творення потужної наукової інституціональної мережі. В окремому параграфі увага акцентується на внеску у розвиток археологічної науки Галичини і Західної Волині міжвоєнного періоду українських археологів-емігрантів.

Четвертий розділ дисертації Наталія Булик присвятила польській археології на західноукраїнських землях у 1919–1939 рр. Тут висвітлюються археологічні дослідження Східної Галичини польськими археологами до 1918 року, аналізуються здобутки науковців Львівського університету, зокрема, викладачів кафедр класичної археології (проводили дослідження античних пам'яток) та доісторичної археології (здійснювали польові дослідження на теренах Галичини і частково Західної Волині). Відзначається важлива роль у розвитку польської археології у міжвоєнному Львові професора Я. Чекановського – знаного фахівця-антрополога; члена Львівського праісторичного товариства, яке об'єднало місцевих українських і польських археологів, а також консерваторів пам'яток.

Здобувачці вдалося опрацювати звіти, щоденники, світлини, рисунки, інші джерела, які засвідчують результати проведених археологічних досліджень упродовж міжвоєнного періоду на означених землях. Такі джерела дозволили відстежити масштаби й методику польових досліджень, проаналізувати чимало аспектів теми, зробити відповідні висновки й узагальнення. Наталія Булик справедливо зауважує, що провідним осередком польської археології Галичини у роки Другої Речі Посполитої був Львівський університет. Волинь не мала таких наукових центрів, тому на її теренах основні дослідження проводили археологи львівського, краківського та варшавського археологічних осередків, а наукова діяльність зосереджувалася переважно навколо музеїв.

У п'ятому розділі дисертації висвітлюється археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині та Західній Волині. Наталія Булик акцентує увагу на окремих аспектах нормативно-правової бази, діяльності установ та інституцій, пов'язаних з охороною археологічних пам'яток, напередодні Першої світової війни. Це, на нашу думку, цілком виправдано. Адже саме у другій половині XIX – на початку XX ст. закладалися основи пам'яткоохоронного законодавства в західноукраїнських землях, розпочинався процес інституціоналізації в організації охорони пам'яток. Основна ж увага у розділі звернена на організацію археологічних досліджень у Львівському та Волинському консерваторських округах у міжвоєнний період, глибоко аналізується діяльність археологів у контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 р. Розділ насичений різноплановим фактологічним матеріалом, зокрема, інформацією про діяльність конкретних персоналій, особливо Галичини, даними про їх внесок у розвиток археології як науки. Варто зауважити, що кожен розділ характеризується чіткою концепцією, основною лінією подачі й аналітичного осмислення наведених фактів. Аналізуючи об'ємний фактологічний матеріал, здобувачка аргументовано й логічно підводить на його основі до певних висновків та узагальнень, з позицій сучасного бачення висвітлює й аналізує процеси розвитку археологічної науки у Галичині та Західній Волині означеного хронологічного періоду.

Цілком виправданим у дисертації є завершальний, шостий розділ – «Міжвоєнна музейна археологія». Наталія Булик робить огляд загального стану музейної справи у Галичині й Західній Волині до Першої світової війни (чим дещо виходить за хронологічні межі дослідження, прагнучи показати генезис музейної справи у регіоні з ХІХ ст.), а далі на прикладі конкретних музеїв ґрунтовно висвітлює їх заходи щодо виявлення, вивчення та експонування пам'яток археології, поповнення музейних фондів, видання окремих праць тощо. Підкреслено, що музеї Галичини й Західної Волині в цей період були дієвою інституцією, яка суттєво впливала на формування археологічної науки. Наведений у шостому розділі фактологічний матеріал сприяє поверненню із забуття цілої плеяди діячів музейної справи, обґрунтовує їх внесок у розвиток археологічних студій міжвоєнного періоду ХХ ст.

Серед позитивних сторін дисертації слід виокремити наявність висновків до розділів, які носять виважений і конкретний характер. Загальні висновки переконливо обґрунтовані, логічно випливають зі змісту розділів, не викликають заперечень і цілком підтверджують заявлену у вступі тезу про наукову новизну одержаних результатів.

Список використаних джерел і літератури оформлений згідно чинних вимог. Вдалим доповненням змісту дисертації є вміщені у ній Додатки. Їх змістове наповнення здійснене на високому науково-методичному рівні.

Тема дослідження широко апробована. Наталія Булик опублікувала одноосібну монографію за темою дисертації, є авторкою розділів у шести колективних монографіях, 32 статей у фахових наукових виданнях України, з них 5 – у закордонних і 3 – в українських, внесених до міжнародних наукометричних баз Scopus і WoS, 9 статей опубліковано іноземними мовами. Додатково відображають результати вивчення теми 12 публікацій. Список використаних джерел дисертації нараховує 1 238 позицій, із яких 512 – література іноземними мовами.

Відзначаючи наукові досягнення Наталії Булик, вважаємо за необхідне висловити до дисертації окремі зауваження та побажання. У вступі об'єкт

сформульований наступним чином: «наукові інституції та вчені-археологи Галичини і Західної Волині в міжвоєнній Польщі; наукові й науково-популярні праці з археології, що відображають її теоретико-методологічні засади, практичний стан; музеї; система охорони пам'яток». Але фактично таке формулювання окреслює й деталізує предмет дисертації. Об'єкт як процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення, має бути ширшим. Тому, на нашу думку, він мав би бути сформульований як розвиток археології як галузі історичної науки у Другій Речі Посполитій у міжвоєнний період.

Уточнення потребує й предмет дисертації, зокрема у тій його частині, де йдеться про «тенденції розвитку історії археології як цілісної системи знань про науку, що досліджує найдавніше минуле за допомогою залишків матеріальної культури». Коректніше було б сформулювати вказану думку як «тенденції розвитку археології як цілісної системи знань про найдавніше минуле за допомогою залишків матеріальної культури».

При висвітленні історіографії теми варто було згадати новітні праці вітчизняних вчених, які визначають концептуальні підходи до розуміння базових проблем регіональної історії, археології, музеєзнавства, зокрема, колективну монографію «Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями» (у 2-х т., 2018 і 2019 років видання), підготовлену науковцями Інституту історії України НАН України.

На тлі якнайдетальнішого залучення до наукового обігу численних документів архівних установ Львова недостатньо, на наш погляд, опрацьовані документи державних архівів Волинської та Рівненської областей. Значно підсилили б волинський аспект дослідження документи наукових архівів Волинського та Рівненського обласних краєзнавчих музеїв, чимало з яких могли б бути введені до наукового обігу вперше. Ширшого огляду у підпункті 1.2 потребують публікації періодичної преси як джерела дослідження.

При висвітленні теоретико-методологічних засад дослідження варто було, на нашу думку, ширше і чіткіше обґрунтувати окремі терміни, зокрема, «антропоцентрично-інституціональна модель археологічної науки», а також

звернути увагу на музейну і пам'яткознавчу термінологію, яка вживалася у міжвоєнний період щодо вивчення та збереження археологічних пам'яток: якими дефініціями послуговувалися дослідники, який зміст вкладався у терміни, які у той час функції виконували музейні заклади тощо.

Дискусійним є виокремлення окремого підрозділу 3.5 «Олександр Цинкаловський і археологія Західної Волині». У ньому авторка вказує на тісну співпрацю археолога з НТШ, тому відповідні матеріали про нього варто було включити у підрозділ 3.2 «Наукове товариство імені Шевченка в міжвоєнний період: музей, організація археологічних досліджень, постаті, здобутки». Тим більше, що у підрозділі 3.5 авторка аналізує археологічні дослідження й молодих вчених Ігора Свешнікова, Юрія Шумовського.

У п'ятому розділі, зокрема, в параграфі 5.1., де висвітлюються заходи з охорони археологічних пам'яток напередодні Першої світової війни, увага акцентується на окремих законодавчих документах Австро-Угорщини, що регулювали пам'яткоохоронну діяльність, а також на ролі Львівського університету як вагомого осередку розвитку археологічних наукових студій. Водночас зовсім нічого не сказано про нормативно-правові документи, згідно яких розгорталися археологічні дослідження на Волині. Вважаємо, що тут був би доречним компаративний аналіз законодавчих документів, на яких базувалася археологічна наука на теренах Галичини і Волині.

Також лише фрагментарно згадано окремі науково-громадські товариства, дотичні до археологічного вивчення краю. Водночас зазначимо, що хоча на Волині не було закладу вищої освіти, як у Галичині, однак навіть підготовка до всеросійських археологічних з'їздів, зокрема, до XI-го, який відбувався у серпні 1899 р. і присвячувався пам'яткам Волинської губернії, у тому числі археологічним, об'єднала зусилля науковців Університету св. Володимира, членів багатьох наукових товариств Наддніпрянської України, і сприяла вагомим результатам щодо виявлення і вивчення об'єктів археологічної спадщини (В. Антонович, К. Мельник-Антонович, ін.).

Однак висловлені міркування є радше побажаннями, аніж зауваженнями і ніяк не знижують наукової цінності дисертації. Вона вирізняється актуальністю теми, вагомим обсягом використаних джерел, багатим фактологічним матеріалом, високим рівнем його теоретико-методологічного опрацювання, новизною запропонованої узагальненої моделі розвитку археологічної науки в Галичині і Західній Волині у міжвоєнний період. Дисертація Наталії Булик відповідає обом обраним спеціальностям, демонструє здатність авторки до концептуального бачення проблеми, аналітичного мислення, вміння віднайти та ґрунтовно опрацювати історичні факти, дати їм належну оцінку, обґрунтувати важливі положення, подати об'єктивні узагальнення та висновки.

Зазначене дає підстави зробити висновок, що дисертація «Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період ХХ століття: антропоцентрично-інституціональна модель» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним з дотриманням вимог пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., №567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а її авторка – Булик Наталія Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України; 07.00.04 – археологія.

Офіційний опонент –

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства

та інформаційно-аналітичної діяльності

Волинського національного

університету імені Лесі Українки

Світлана ГАВРИЛЮК

